

**ИНЪИКОСИ ЭҲСОСОТИ
ТАРСУ ВАҲМ ДАР НИЗОМИ
ЛЕКСИКИВУ ФРАЗЕОЛОГИИ
ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА
ТОҶИКИӢ**

**ОТРАЖЕНИЕ ЭМОЦИИ
«СТРАХ» В ЛЕКСИКО-
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ
СИСТЕМЕ АНГЛИЙСКОГО И
ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКОВ**

**REFLECTION OF EMOTION
“FEAR” IN THE SYSTEM OF
LEXICO-PHRASEOLOGY OF
ENGLISH AND TAJIK
LANGUAGES**

Шарипов Абдуҳамид, дотсенти кафедраи забони олмонӣ ва забони хориҷии дуҷуми МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров”; **Усмонова Нигора Абдуҳамидовна**, омӯзгори коллеҷи омӯзгории МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Гафуров” (Худжанд, Тоҷикистон)

Шарипов Абдуҳамид, доцент кафедри немецкого языка и второго иностранного языка ГОУ «ХГУ имени акад. Б.Гафурова»; **Усмонова Нигора Абдуҳамидовна**, преподаватель Педагогического колледжа ГОУ «ХГУ имени акад. Б.Гафурова» (Худжанд, Тоҷикистон)

Sharipov Abduhamid, docent of German language and the second foreign language department under the SEI “KhSU named after academician B.Gafurov”; **Usmonova Nigora Abduhamidovna**, assistant of Pedagogical college under the SEI “KhSU named after academician B.Gafurov” (Khujand, Tajikistan) **e-mail:** a_scharipow@rambler.ru

Таҳлили забонишавии воситаҳои концепти “тарсу ваҳм” дар системаи луғавию фразеологӣ забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ сурат гирифтааст. Ақидаҳои дар бораи мафҳуми концепт дар забонишиносии когнитивӣ ба риштаи таҳлил қашида, таърифи муаллифӣ ин категория оварда шудааст. Дар натиҷаи таҳқиқот ба хулоса шудааст, ки дар низоми луғавию фразеологӣ забонҳои муқоисашаванда хусусиятҳои хосаи инъикоси ин концепт мушоҳида мешаванд, ки бо манзараи забони олам дар шуури иҷтимоӣ ҳар як миллат вобастагӣ доранд. Таъкид меравад, ки воҳидҳои луғавию фразеологӣ, ки эҳсосоти мазкурро инъикос менамоянд, дар забонҳои муқоисашаванда тахминан баробар паҳн шудаанд. Муносибатҳои семантикии синонимӣ байни воҳидҳои луғавию фразеологӣ инъикоси эҳсоси тарсу ваҳм дар ҳар ду забон таҳлил шудааст. Муайян гардидааст, ки муносибатҳои синонимӣ байни воҳидҳои забонӣ тавассути семаи интегралӣ “to be afraid/to fair” дар забони англисӣ ва “тарсидан” дар забони тоҷикӣ амалӣ мегарданд.

Калидвожаҳо: эҳсоси тарсу ваҳм, экспрессивнокӣ, забонишавии концепт, манзараи забони олам, муносибатҳои семантикӣ, муродифот

Анализируются средства вербализации концепта «страх» в лексико-фразеологической системе английского и таджикского языков. Приводится определение эмоции «страх», отраженное в психологическом и лингвистическом словарях, анализируются точки зрения о понятии «концепт» в когнитивной лингвистике и предлагается авторское определение данной категории. На основе проведенного анализа дан вывод о наличии специфических особенностей при отражении данного концепта в лексико-фразеологической системе сравниваемых языков, что связано с языковой картиной мира каждого этноса. Установлено, что в сравниваемых языках лексические и фразеологические единицы, отражающие данную эмоцию, распределены примерно одинаково. Проанализированы семантические отношения синонимии между лексико-фразеологическими единицами выражения эмоции «страх» в сравниваемых языках. Установлено, что синонимические отношения между языковыми единицами реализуются интегральной семой «to be afraid, to fear» в английском и «тарсидан» в таджикском языке.

Ключевые слова: чувство страха, экспрессивность, вербализация концепта, языковая картина мира, семантические отношения, синонимия

The article analyzes the means of verbalization of the concept “fear” in the lexical and phraseological system of the English and Tajik languages. The definition of the emotion “fear”, reflected in the chological and linguistic dictionaries, is given, the points of view on the concept of “concept” in cognitive linguistics are analyzed and the author’s definition of this category is proposed. Based on the analysis, it was concluded that there are specific features in the reflection of this concept in the lexical and phraseological system of the languages being compared, which is associated with the linguistic picture of the world of each ethnic group. It has been established that in the languages being compared, lexical and phraseological units reflecting this emotion are distributed approximately equally. The semantic relations of synonymy between lexical and phraseological units of expression of the emotion “fear” in the compared languages are analyzed. It has been established that synonymous relations between linguistic units are realized by the integral seme “to be afraid, to fear” in English and “tarsidan” in the Tajik language.

Keywords: apprehensiveness, expressiveness, verbalization of the concept, language worldview, semantic relations, synonyms

Забон дорои хусусиятҳои хосае мебошад, ки дар функсияҳои он зоҳир мегардад. Тавассути воҳидҳои забон, пеш аз ҳама, бо ёрии воситаҳои луғавии он инсон метавонад олами ботинӣ ва муносибати ҳешро нисбати вазъияти муайяне пурэхсос ва таъсирбахш ифода намояд, ки ин хусусиятро функсияи эмотивӣ ё ки экспрессивии забон меғунд.

Экспрессивнокӣ (аз лотинӣ *expressio* – ифода) маҷмуи хусусиятҳои семантикиву услубии воҳиди забон мебошад, ки қобиляти дар амали муоширатӣ ҳамчун воситаи ифодаи муносибати субъективии ғунда ба мундариҷаи гуфтор ё қабулқунандаи нутқ будани онро таъмин менамояд. Экспрессивнокӣ ба воҳидҳои кулли сатҳҳои забон хос аст (4, 591).

Тарсу ваҳм яке аз эҳсосоти асосии инсон мебошад. Тарсу ваҳми одами ибтидоӣ аз ҳодисаҳои табиат, тарс аз душману муҳориба, аз таҳдид ба ҳаёти хеш, ба ҳаёти наздикон ва хешу табор, тарс аз ояндаи номаълум – ҳамаи ин аз ҳодисаи универсалӣ ва асосӣ будани ин ҳиссиёт шаҳодат медиҳанд.

Аз ҷиҳати дигар, ҳиссиёт як ҷузъи таркибии фарҳанги милли аст, вале бо вучуди як ҳодисаи универсалӣ буданаш, он дорои баъзе хусусиятҳои ба худ хос мебошад, ки сабаби онро бояд дар манзараи олами дар шуури инсон мавҷудбуда ҳуст: манзараи олами моддӣ ӯро ихотақунанда, образи субъективӣ он бо ёрии воситаҳои мухталифи забоне, ки ба ҳар як миллат хос аст, ифодаи ҳудро меёбад. Аз ҷумла, хусусиятҳои хоси ҳиссиёт, масалан, тарсу ваҳм дар он зоҳир мегардад, ки вижагиҳои универсалии эҳсоси тарс аз тарафи мардум гуногун дарк ва арзёбӣ қарда мешавад. Ҳамин тавр, маҷмуи воситаҳои забонии инъикоси тарсу ваҳм (воҳидҳои луғавӣ ва фразеологӣ, воситаҳои маҷозӣ, зарбулмасалу мақолҳо ва ғайра) водор месозад, ки вижагиҳои умумии семантикӣ ва лингвофарҳангии миллии воситаҳои номгузории концепти “тарс”-ро дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ таҳқиқ намоем.

Тарсу ваҳм аҳамияти баланди иҷтимоӣ дорад ва метавонад ба фаъолияти инсон таъсир расонад. Тарс дар забонҳои муқоисашаванда аз ҷиҳати гуногуншаклии мавҷудият ва зоҳиршавӣ тавсифи мухталифи ҳудро ёфтааст.

Бояд тазаққур дод, ки дар ҳар ду забон захираи воситаҳои забонии концепти тарсу ваҳм ҳеле васеъ аст ва воситаҳои луғавию хусусиятҳои хоси синтаксисӣ дорад.

Солҳои охир дар забоншиносӣ ба мафҳуми концепт таваҷҷуҳи хоса зоҳир қарда мешавад, ки дар ин бобат миқдори зиёди мақола ва рисолаҳои илмӣ ба ин масъала

бахшидашуда шаҳодат медиҳад. Бо вучуди ин, дар забоншиносӣ дар таърифу тавзеҳи концепт иттифоқи ороъ ба назар намерасад.⁵

Дар мақолаи ҳозир мо ба таърифи мафҳуми “концепт”, ки онро З.Д.Попова, И.А.Стернин пешниҳод кардаанд, таъия менамоем. Муаллифон концептро ташкилаи дискретии зеҳнии мешуморанд, ки воҳиди бунёдии рамзи (коди) зеҳнии инсон буда, сохтори ботинии нисбатан мураттаб дорад, ки он натиҷаи ғайолияти маърифатии (когнитивии) шахсият ва ҷомеа мебошад ва иттилооти маҷмӯӣ ва энциклопедиро дар бораи предмет ва ҳодисаи инъикосшаванда, дар бораи шарҳи ин иттилоот тавассути шуури иҷтимоӣ ва муносибати шуури иҷтимоӣ ба ин ҳодиса ва предметро дар бар мегирад (5, 34).

Дар натиҷаи омӯختани ақидаҳои мутахассисони соҳаи забоншиносии когнитивӣ мо дар навбати худ метавонем ба концепт чунин таъриф диҳем: Концепт – тасаввурот дар бораи як порчаи олам дар шуури забонии инсон аст ва тавассути роҳу воситаҳои мухталифи забон ифодаи худро меёбад. Концепт воҳиди тафаккурест, ки фарҳанги миллатро дар шуури инсон инъикос менамояд.

Аз нуқтаи назари равоношиносӣ, тарс эҳсосест, ки дар лаҳзаи таҳдид ба ҳастии биологӣ ё иҷтимоии инсон ба вучуд меояд ва ба сарчашмаи ҳавфи ҳақиқӣ ё тасаввуршаванда равона карда шудааст (6, 386).

Мувофиқи таърифи зикршуда, ба ин падидаи равонӣ чунин аломатҳо мансуб дониста мешаванд: 1) ба як мафҳуми воқеӣ муносибат дорад (эҳсос); 2) шароити пайдо шудани эҳсоси мазкур (дар лаҳзаи таҳдид ба ҳаёти инсон ба вучуд меояд); 3) объекти таҳдид (инсон); 4) хусусияти манбаи ҳавф (ҳақиқӣ, тасаввуршаванда). Аломатҳои зикршудаи эҳсосоти тарсу ваҳм ҳамчун аломатҳои ҳатмӣ дониста мешаванд (3, 374).

Дар луғати тафсирии В.И. Дал ба эҳсоси тарс чунин таъриф дода шудааст: тарс – воҳима, бим, бечуръатӣ, ҳавфи шадид, ҳолати пурҳаяҷони дил аз тарс, аз мусибати таҳдидомез ё тасаввуршаванда мебошад (2, т.4, 345).

Луғати Ask Oxford бошад эҳсосро чунин шарҳ медиҳад: noun – an unpleasant emotion caused by the threat of danger, pain or harm. The likelihood of something unwell come happening. Verb – be afraid of. Fear for being anxious about. (Исм: ҳиссиёти нофораме, ки дар натиҷаи хатар, дард ё талаф зоҳир мегардад. Эҳтимоли руҳ додани ягон чизи номатлуб. Феъл: тарсидан аз чизе, ноором шудан аз сабаби чизе).

Чуноне ки қаблан таъкид рафт, эҳсоси мазкур дар забонҳои мухталиф бо тарзҳои гуногун ифода мегардад. Сабаб дар он аст, ки манзараи олам дар шуури забонии намояндагони забонҳои мухталиф тафриқа дорад. Тарзи муайяни дарки оламе, ки забон инъикос менамояд, дар ҳамаи сатҳҳои забон зӯхур меёбад. Дар шуури ҳомилони забон дарки концептуалии олам ба вучуд меояд, ки, пеш аз ҳама, дар захираи луғавӣ, аз ҷумла, дар низомии фразеологӣ забон инъикос мегардад. Дар забонҳои муқоисшаванда тавассути фразеологизмҳо тобишҳои зиёди эҳсоси тарсу ваҳмро метавон ифода кард. Дар ин воҳидҳои фразеологӣ асосан тасвири физиологӣ ва психологӣ мафҳуми тарсу ваҳм инъикос гардидааст.

Таҳлил нишон дод, ки ҳангоми ифодаи эҳсоси тарсу ваҳм дар таркиби майдони лексикиву семантикии мазкур гунаҳои (вариантноӣ) аз рӯи шиддатноӣ, давомноӣ, сабаби пайдошавӣ, тарзи ифодаи зоҳирии он ҷой дорад. Аз ин лиҳоз фразеологизмҳои концепти мазкурро метавон ба гурӯҳ ва зергурӯҳҳо ҷудо намуд.

⁵Мо дар ин ҷо аз овардани баҳсу мунозираҳо оид ба таърифи мафҳуми концепт дар забоншиносӣ худдорӣ менамоем, зеро он берун аз мавзӯи баҳси мақола аст.

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ теъдоди зиёди фразеологизмҳо мавҷуд мебошанд, ки бо концепти “тарсу ваҳм” алоқаманданд ва ҳолати тарсу ваҳмро аз ҷониби шахси яқум тасвир менамоянд. Ин гурӯҳро ба воҳидҳои фразеологие (минбаъд ВФ), ки тағйирёбии ҳолати **ботинӣ** ва **зоҳирӣ** инсонро ифода менамоянд, метавон тақсим намуд.

Фразеологизмҳои “бадан вачаррос мезанад”, “ба бадан мурғак медамад” (аз тарсу ваҳм), “мӯйҳо рост хестанд”, “мӯйҳо рост шуданд” ҳолати **ҷисмонӣ (зоҳирӣ)** инсонро ҳангоми тарс тасвир менамоянд, воҳидҳои фразеологиеи “талхакаф/гурдакаф/дилкаф шудан”, “хуш аз сар мепарад”, “кас талхакаф мешавад” бошад барои арзёбии ҳолати **рӯҳӣ (ботинӣ)** инсон ҳангоми тарсу ваҳм хизмат менамоянд.

Аз таҳлил бар меояд, ки дар забони англисӣ ВФ бештар на тағйирёбии ҳолати ботинӣ инсонро ҳангоми тарсу ваҳм, балки тағйирёбии ҳолати зоҳирӣ ўро тасвир мекунанд. Ба ин гурӯҳ воҳидҳои фразеологие мансубанд, ки ларзидани дасту пой ва дамидани мурғак дар баданро ифода мекунанд. Муқоиса шаҳодат медиҳад, ки агар дар забони тоҷикӣ воҳидҳои фразеологиеи дорои танҳо ду мазмунӣ синонимӣ – “тарсидан/ваҳмидан” ва “ларзидан” ба мушоҳида расанд, дар забони англисӣ қатори синонимӣ бо мазмунӣ мазкур васеътар мебошад: shudder, shiver, tremble, quiver. Фразеологизмҳои боқимондае, ки ҳолати зоҳирӣ инсонро ҳангоми тарс ифода менамоянд, дар ҳар ду забон тахминан ба миқдори баробар дарёфт мешаванд. Ба ин гурӯҳ воҳидҳои фразеологие дохил мешаванд, ки чунин зухуроту аломатҳои тарсу ваҳм, аз қабилӣ тағйирёбии ранги пӯст (рангаш сапсафед кандан – pale as death/ghost), мушкилии суханронӣ (дар забони тоҷикӣ – забонаш гирифт, лол шуд; дар забони англисӣ – struck dumb; tongue- tied; to have a frog on one’s mouth)–ро дар бар мегиранд.

Дар манзараи забонӣ олами англисӣ ва тоҷикӣ воҳидҳои фразеологиеи дорои мазмунӣ концепти “тарсу ваҳм” ба андозаи баробар инъикос шудаанд ва онҳо диққати эътиборро ба ҳолати ботинӣ инсон ҳангоми доштани эҳсосоти мазкур ҷалб менамоянд. Дар лингвофарҳанги англисӣ ҳолати рӯҳӣ мазкури инсон тавассути фразеологизмҳое, ки ба ғаъолияти дил (the heart failed me; the heart leaped in to mouth; heart misses a bit) ва пастшавии ҳарорати хун (curdles/chills/freezes/blood) марбутанд, инъикос мегардад. Дар забони тоҷикӣ ин ҳолати равонӣ дар фразеологизмҳои “дилро ваҳм зер кард”, “дил аз хонааш баромад”, “хуш аз сар мепарад”, “кас талхакаф мешавад”, “аз тарс дилаш аз тапиш монд” ифодаи худро ёфтааст.

Ғайр аз воҳидҳои фразеологие, ки эҳсоси тарсро тасвир менамоянд, фразеологизмҳое мавҷуд мебошанд, ки дар онҳо касе ё чизе ҳамчун субъекте номбар карда мешавад, ки сабаби тарсу ваҳм мешавад ё онро ба вучуд меорад. Ин гуна фразеологизмҳо дар ҳар ду забон ҳеле зиёд ба назар мерасанд, масалан, дар забони англисӣ: to scare hell / daylight / life out of; to put the frighteners of smb. ва ғайра; дар забонӣ тоҷикӣ: “қасеро ба воҳима андохтан, аз ҳад зиёд тарсондан; қасеро талхакаф кардан ваҳмондан, рамондан, бим додан” ва ғайра.

Бояд таъкид сохт, ки дар забонишавии эҳсоси тарсу ваҳм воситаҳои луғавӣ забонӣ англисӣ иштироки ҳеле ғаъол дорад. Як қатор воҳидҳои луғавӣ забони мазкур далели ин фикр мебошад: дар забони англисӣ – fear, fright, fearfulness, alarm, horror, panic, trepidation, dread, anxiety, worry, unease, apprehension, timidity, nervousness ва ғайра; дар забони тоҷикӣ – тарс, ваҳм, воҳима, бим, ҳавфи шадид, ҳарос, ҳаросидан, тарсидан, ҳавотир шудан, ҳавотирӣ кашидан, даҳшат, рамидан, ваҳмидан ва ғайра.

Таҳлили низомӣ луғавӣ забони англисӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки байни воҳидҳои луғавӣ, ки эҳсоси тарсу ваҳмро ифода менамоянд, муносибатҳои семантикӣ муродифӣ ба мушоҳида мерасанд.

Дар луғати муродифоти англисӣ чунин силсилаи муродифҳои ин эҳсос оварда шудааст: fear, dread, fright, alarm, dismay, consternation, panic, terror, horror, trepidation. Fear – эҳсосе, ки хангоми баҳодихӣ ба воқеаи муайян ҳамчун ҳафнок ба ҳаёт ё ки саломатии инсон ба вучуд меояд; fearfull – мудҳиш, даҳшатнок, fearfull of – қасе, ки аз чизе тарс дорад, fearfully – тарсон, буздилона, fearless – шучоъ, ҳасур, нотарс(-она), далер(-она), бебок(-она), fearlessness – бебоқӣ, нотарсӣ, ҳасорат, далерӣ, шучоат, диловарӣ, fearsome – даҳшатнок, воҳиманок. No fear (Brit. informal used) – an emphatic expression of denial of refusal. Put the fear of God in (or into) – make very frightened. Without fear of impartiality (1, 452).

Муродифҳо аз якдигар аз рӯи чунин хусусиятҳои маъноӣ фарқ мекунанд:

- 1) Аломати баландии эҳсос, воқея будан – мунтазамӣ.
- 2) Хусусияти эҳсос, намоёншавии зоҳиршавии он.
- 3) Сабабҳои он.

Аз рӯи хусусиятҳои якум fear, fright, dismay ба кулли муродифҳои боқимондаи ин силсила ҳамчун номгӯи эҳсосоти то андозае шадид муқобил гузошта мешаванд.

Аз рӯи хусусияти дуюм муродифҳои fear, alarm, dismay, consternation, panic, trepidation ба ҳам муқобил гузошта мешаванд.

Чор муродифи аввал ҳолати воқеии (мубрами) тарсро, ки аз сабаби ҳодисаҳои мушаххас воқеъ гаштааст, ифода мекунад, яъне эҳсосеро, ки аз сабаби омилҳои муайян пайдо мешавад ва нишони ҳислати ҳоси шахс мубаддал гаштааст, инъикос менамояд: to scream in fear/in dread, in terror, in horror – аз тарс/аз даҳшат дод задан; fear of the dark – тарс аз торикӣ; cats have a great fear of water – гурбаҳо аз об хеле метарсанд; terror of the dark – ваҳм кашидан аз торикӣ; to have a horror of dirt – ифлосиро/чиркиниро бад дидан, ба ифлосӣ тоқат накардан. Шаш муродифи охирин танҳо ҳолати эҳсосии воқея шудаистодаро ифода мекунад.

Аз рӯи дигар аломатҳои муродифҳои алоҳида ё гурӯҳҳои на он қадар калони муродифҳо ба ҳамдигар муқобил гузошта мешаванд.

Fear эҳсоси аз ҳама пасти тарсро ифода менамояд, ки дар натиҷаи ҳавфи бевосита таҳдидунанда ё имконпазир ба вучуд меояд ва бар зидди он, ба ақидаи субъекти эҳсос, ӯ муқовимат нишон дода наметавонад ва дар ин сурат субъекти эҳсос дар ҳолатҳои зиёд норасоии шучоату далерӣ ё бо ибораи дигар, буздили, зоҳир менамояд: she screamed in fear and jumped away from snake – ӯ аз тарс як қад парида дод зад ва аз мор дур шуд; he lived in constant fear of his neighbors – ӯ зери тарси доимӣ аз ҳамсояҳояш зиндагӣ мекард; he felt no fear in the last battle – ӯ дар муқорибии охирин эҳсоси тарс надошт. Lose courage, lose nerve. Courage! Don't be afraid! – Натарс! Далер бош!

Dread аз fear танҳо бо он фарқ мекунад, ки эҳсоси ба даҳшат аз ин ҳам қавитарро дар назар дорад, эҳсоси тарсро, ки одатан аз сабаби ҳавфи на бевосита таҳдидунанда, балки ҳавфи дар назар дошташуда ё имконпазир ба вучуд меояд: doubt and anxiety changed into dread – шубҳа ва ҳавф ба тарс табдил ёфтанд; and the dread it might be another earthquake filled her with numb apprehension – ... ва тарсе, ки заминларза боз тақрор мешавад, ӯро ба ҳолати қарахтӣ/шаҳ шуда мондан овард; a criminal always lives in dread of being arrested – ҷинояткор дар тарси ҳамешагӣ, ки ӯро ба ҳабс мегиранд, зиндагӣ дорад.

Fright (ҳарос, бим) эҳсоси кӯтоҳмуддати тарсро ифода мекунад, ки хусусияти ошуфтахолии бештар дорад ва одатан ақсуламали яклаҳзагӣ ба ҳавфи навақас аз сар гузаронида, на балки тасаввуршаванда мебошад: the girl could not recover from fright – духтарак аз тарс ба худ омада наметавонист; her fright didn't last long – тарсу ваҳми ӯ бо тезӣ аз байн рафт; when she saw the snake she thought she would die of fright – вақте ки ӯ морро дид, қариб ки аз тарс мурад.

Alarm (изтироб, ваҳм, таҳлука) ҳолати ошуфтагиву саросемагиرو ифода мекунад, ки дар натиҷаи дарк намудан ё ҳис кардани таҳдиди хавфи бевосита ба вучуд омадааст: everyone rushed out of the building in alarm when the fire started – ҳангоми сӯхтор ҳама дар таҳлука аз бино ба берун шитофтанд; the deer darted oft in alarm – оҳу дар таҳлука худро ба як сӯ зад; an epidemic caused a greet alarm – эпидимия изтиробии бузургро (таҳлукаи калонро) ба вучуд овард.

Dismay (ошуфтагӣ, даҳшат, ваҳм) тарсу ваҳмеро ифода мекунад, ки дар натиҷаи интизорӣ ба хавфи дар назар дошташуда ва бо саргарангӣ алоқаманд аст, яъне қобилият надоштан дар ҳолати ногувор чӣ тавр амал кардан лозим аст: the thought she might fail at the examination filled her with dismay – танҳо ҳангоми пайдо шудани фарзия, ки ӯ аз имтиҳон гузашта наметавонад, ӯро ба изтироб овард (ӯ ба даҳшат афтод); he was filled with dismay at the news – ин хабари нав ӯро тамоман ба изтироб овард.

Consternation (ваҳм, даҳшат) ҳолатеро ифода мекунад, ки дар натиҷаи таҳдиди хавфи бевосита ба вучуд омадааст ва боиси худро идора карда натавоништан ва зоҳиран қарахт шуда мондан, қобилияти чунбиданро надоштан, заъфи пурраи руҳӣ ва ҷисмонӣ намоён мешавад: to our consternation the train rushed on toward the burning bridge – қатора ҳамаи моро ба даҳшат оварда, бо суръати калон ба кӯпрӯк наздик мешуд; they looked at each other in consternation – онҳо тамоман лол ва шах шуда монда ба якдигар нигоҳ карда меистоданд.

Panic (воҳима) эҳсоси ногаҳон пайдошудаеро ифода мекунад, ки дар натиҷаи хавфи бевосита таҳдидкунанда ё ки фақат тахминшаванда ба вучуд омадааст: the appearance of the wolf threw him into a panic – ҳангоми пайдо шудани гурӯҳ ӯро воҳима зер кард; these rumors caused (a) panic in town – ин овозаҳо шахрро ба воҳима андохт. Монанди вазъияте, ки тавассути калмаи consternation тасвир шудааст, ҳолати воҳима (таҳлука) боиси пурра худро идора карда натавоништан мешавад, ки на дар қарахтӣ, балки дар амалҳои бетартиб, дар амалиёти стихиявии шахсони зиёд баробар зоҳир мешавад: in panic they ran from the burning village – онҳо дар таҳлука аз деҳаи сӯхтор фарогирифта гурехтанд; there is always a danger of (a) panic when a theatre catches fire – сӯхтор дар театр ҳама вақт метавонад боиси воҳима шавад.

Terror (даҳшат) – эҳсоси беҳад шадиди тарсро ифода менамояд, ки аз сабаби хавфи таҳдиди эҳтимолӣ пайдо шудааст ва моҳияти он бисер вақт пурасрор ва душвортасвиршаванда мебошад: a child's terror of the dark – тарси кӯдак аз торикӣ; he stroke terror in everyone – ӯ ба ҳама даҳшат меовард.

Horror ва trepidation на тарсу ваҳми софро, балки тарси бо дигар эҳсосҳо омехтаро ифода мекунад. Horror (даҳшат, нафрат, тарс) – ин тарси шадиде, ки боиси ҳисси нафрат ҳангоми دیدан ё ҳатто фикр кардан дар бораи чизи тарсовар мешавад; бар хилофи дигар муродиҳои ин силсила horror тарси фардиро кам ифода мекунад: she looked at the murderer of her child with horror – ӯ ба қотили кӯдакш бо даҳшат ва нафрати зиёд нигоҳ кард; he expressed his horror of cruelty and war – ӯ дар бораи ҷанг ва бераҳмӣ бо даҳшат ва нафрати зиёд сухан меронд; the crime aroused universal horror – ин ҷиноят боиси нафрати умум шуд.

Trepidation (ваҳм, бим) – ин тарсест, ки одатан бо ларза ва ташвиш, бечуръатӣ, ноустуворӣ, изтироб ва аз даст додани осудахотирӣ ҳамроҳ зоҳир мешавад: awaiting the results of his experiments he watched the work of the apparatus with trepidation – дар интизорӣ ба натоҷи озмоиши худ ӯ бо ҳаяҷону изтироб тарзи кори аппаратро мушоҳида карда меистод; she was in a state of extreme trepidation – ӯ дар ҳолати ошуфтаҳолии ғавқулода қарор дошт.

Калимаҳои *dread, fright, terror, horror* мазмуни “касе/чизе бебез, хандаовар аст ва боиси эҳсосоти нофорам ва дилнокаш мебошад”-ро ифода менамояд: *he is a perfect dread – ӯ хӯсаи маҳз аст; she looked a perfect fright – ӯ намуди беҳад бебез дошт, ӯ ба хӯса монанд буд; here comes this terror again – ин одами безоркунанда боз омада истодааст; he is a perfect horror – ӯ тамоман тоқатфарсо аст; that hat is a horror! – ин кулоҳ не, чизи дахшатовар-ку!*

Калимаҳои *terrors, horrors* (одатан дар шакли чамъ) ба мазмуни қаблан таҳлилшуда наздикро, яъне “фочеа”, “ҳодисаҳои пуразоб, сахт”-ро доранд: *terrors (horrors) of war – фочеаи ҷанг; chamber of horror – хучраи дахшатҳо (дар осорхонаи мучассамаҳои мумӣ).*

Ҳамаи муродифҳо, ба истиснои *fright* нисбатан камтар дар ибораҳои хабарӣ бо пешоянди *in* истифода мешаванд: *to live in fear (in dread), to stare at somebody in alarm, to watch somebody in consternation; to fly in panic (in terror); to be in horror; to look round in trepidation.* Ҳамаи муродифҳо, ба истиснои *consternation, panic* ва *trepidation* дар ибораҳо бо пешоянди *with* нисбатан камтар истифода мешаванд ва ҳолати муайянро ифода менамоянд: *wild with fear; made with dread (with fright); bewildered with alarm; sick with dismay (with horror); frozen with terror.*

Муродифҳои *dismay, consternation* ва *horror* дар ҳолатҳои зиёд дар ибораҳо бо пешоянди *to* истифода мешаванд, ки дар онҳо тарс чун натиҷаи ҳодисаҳои муайян ифода мешавад: *to his dismay (consternation, horror) the light went out.*

Муродифҳои *fear, dread, terror* ва *horror*, ки сабаби ҳолатро нишон медиҳанд, пуркунандаи пешоянддорро (*of something*) талаб мекунанд: *to live in fear of his neighbors; fear of insults (of being insulted); to have an awful dread of death (of being arrested); his terror of the dark; her horror of supernatural darkness.*

Ҳамаи муродифҳо бо номи махлуқот ҳамчун субъекти ҳолат ва номи предмет, ҳодиса, амал, хусусият ва монанди онҳо ҳамчун сабаби он пайваст мешаванд (ба мисолҳои қаблӣ ва минбаъда таваҷҷуҳ фармоед). Дар ин сурат *dismay, бинобар хусусиятҳои мазмуни худ, бо исмҳои ифодакунандаи мафҳуми ҷонзод пайваст мешавад: a horse is subject to fright or terror but not to dismay – асп метавонад тарс ё ваҳмро эҳсос кунад, вале изтиробро не. Гузашта аз ин, ҳар яке аз муродифҳо интиҳобан бо феълҳои пайваст мешаванд ва дар ҳолатҳои зиёд бо онҳо ибораҳои устувор месозанд: to feel fear (dread, alarm) – ҳаросидан, ҳарос доштан, бим, хавотирӣ ҳис кардан; fear came upon him (overcame him) – ӯро тарсу ваҳм фаро гирифт; to give somebody a fright – касеро тарсондан; to take alarm – тарсидан; to be seized with alarm – хавотирӣ фаро гирифт; a panic seized (overcame) him – ӯро воҳима зер кард; to throw somebody into a panic, to strike terror in somebody – касеро ба воҳима андохтан.*

Worru – хавф/ҳарос. Эҳсоси ибтидоӣ, ки аз ҷиҳати шиддатнокӣ нисбати “тарс” то андозае заиф зоҳир мешавад, хусусияти пасттари ҳисси изтироб дорад.

Аз фикру андешаҳои изҳоршуда метавон ба ҳулосае омад, ки эҳсоси тарсу ваҳм хусусияти универсалӣ дорад. Дар айни ҳол, дар асоси таҳлили гузаронидашуда метавон дар бораи мавҷуд будани паҳлуҳои ҳосаи этникии концепти “тарсу ваҳм” суҳан ронд, яъне хусусиятҳое, ки танҳо ба миллати мазкур хос мебошад, ин ҳодиса бо манзараи олами ҳар як миллат алоқаманд аст.

Дар забонҳои муқоисашаванда воҳидҳои луғавӣ ва фразеологие, ки эҳсоси мазкурро ифода менамоянд, то андозае баробар тақсим шудаанд.

Гурӯҳи муродифҳои намоёндагони концепти “*Fear*” дар забони англисӣ тавассути ҳам исм ва ҳам феъл ифода шудааст. Ба қатори воҳидҳои асосии ифодакунандаи концепти мазкур исмҳои *fear, dread, fright, alarm, dismay, consternation, panic, terror, horror, trepidation, startle* ва ғайра дохил мешаванд. Воҳидҳои марказии концепти зикргардида феълҳои *to fear, to be afraid, to dread, to funk, to boggle, to be frightened, to express alarm, to stand in awe* низ

мебошанд. Феълҳои to fear ва to be afraid of чун доминанта ба ҳисоб мераванд, зеро ин воҳидҳо микдори зиёди ибораҳои ташкил медиҳанд ва аз ҷиҳати семантикӣ аз ҳама возеҳ ва комил мебошанд.

Аз таҳлили муқоисавӣ метавон хулоса бардошт, ки воситаҳои ифодаи косепти мазкур дар забони тоҷикӣ исмҳои “тарс, ваҳм, бим, ҳарос, ваҳшат, даҳшат, таҳлука, хавотирӣ, воҳима, хавфи шадид” ва ғайра мебошанд. Ҳамчун ҷузъҳои марказии консепт феълҳои “тарсидан, ваҳмидан, рамидан, ҳаросидан, ларзидан” ибораҳои феълии “тарс доштан, бим доштан, хавотирӣ доштан, ваҳм кашидан” қорбасти мешаванд.

Муносибатҳои муродифӣ байни воҳидҳои забонӣ тавассути семаи муттаҳидкунандаи тарсидан ва to be afraid / to fear муқаррар карда мешаванд.

ПАЙНАВИШТ:

1. *Англо-русский синонимический словарь* / Авторы: Ю.Д. Апресян и др. – Москва, 1979. – 539 с.
2. *Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст]: в 4-х томах.* / В.И. Даль – Москва: Астрель: АСТ 2002 Т.4: Р-Я, 2002. – 1144 с.
3. *Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской культурах* / Н.А. Красавский. – Москва: Гносиз, 2008. – 374 с.
4. *Лингвистический энциклопедический словарь [ЛЭС]* / Под редакцией В.А. Ярцевой. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
5. *Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика.* – Москва: Акт: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
6. *Психология: словарь.* - Москва: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. *Русско-таджикский словарь* / Под редакцией М.С. Асимова. – Москва: Русский язык, 1985. – 1280 с.
8. *Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. [Иборат аз 2 ҷилд]. Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон.* – Душанбе, 2008. – 950 с.
9. Ask Oxford.com – (<https://www.askoxford.com>) – Dictionary of the English Language.
10. *Emotion [электронный ресурс]* // Oxford English Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionary.com/definition/emotion> (санаи муроҷиат: 14.11.2023).
11. *Fear [электронный ресурс]* // Cambridge English Dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/englishrussian/fear_1 (санаи муроҷиат: 17.07.2023).
12. *Fear [электронный ресурс]* // Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary/dictionary/fear> (санаи муроҷиат: 16.11.2023).
13. *Fear [электронный ресурс]* // Oxford English Dictionary and Thesaurus. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/thesaurus/> (санаи муроҷиат: 17.11.2023).

REFERENCES:

1. *English-Russian Synonym Dictionary* / Authors: U.D. Apresyan and others. – Moscow, 1979. – 539 pp.
2. *Dal V.I. Glossary of Live Great Russian Language [Text]: in 4 volumes.* / V.I. Dal – Moscow: Astrel: ACT 2002 V.4: R-Ya, 2002. – 1144 pp.
3. *Krasavsky N.A. Emotional Concepts in German and Russian Cultures.* – Moscow: Gnosiz, 2008. – 374 pp.
4. *Linguistic Encyclopedia* / Under the editorship of V.A.Yartseva. – Moscow: Soviet encyclopedia, 1990. – 686 pp.
5. *Popova Z.D., Sternin I.A. Cognitive Linguistics.* – Moscow: Act: East-West, 2007. – 314 pp.
6. *Psychology: Dictionary.* - Moscow: Politizdat, 1990. – 494 pp.
7. *Russian-Tajik Dictionary* /Under the editorship of M.S.Asimova. – Moscow: Russian language, 1985. – 1280 pp.

8. *Tajik Glossary. [consist of 2 volumes]. Under the editorship of S.Nazirzoda, A.Sanginov, S. Karimov, M.H. Sulton. – Dushanbe, 2008. – 950 pp.*
9. *Ask Oxford.com – (<https://www.askoxford.com>) – Dictionary of the English Language.*
10. *Emotion [electronic resource] // Oxford English Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionary.com/definition/emotion> (date of appeal 14.11.2023).*
11. *Fear [electronic resource] // Cambridge English Dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/englishrussian/fear_1 (date of appeal: 17.07.2023).*
12. *Fear [electronic resource] // Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary/dictionary/fear> (date of appeal: 16.11.2023).*
13. *Fear [electronic resource] // Oxford English Dictionary and Thesaurus. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/thesaurus/> (date of appeal: 17.11.2023).*